

Fekete Mariann

SZTE BTK Szociológia Tanszék

Megkoronázott sebezhetőségek – avagy a fiatalság új típusú megélése

A COVID-19 járvány – immáron nem kétséges – tartós hatást gyakorol a társadalom minden szegmensére a 2020 tavaszi kijárási korlátozások kezdetétől. A vírus kollektív, globális tapasztalat, mely korszakjelölő funkcióval bír. Strauss és Howie (2007) szerint vannak olyan történelmi jelentőségű események, amelyek minden ember tudatába beleégnek, lehetetlenné téve a felejtést. Ilyennek tartják Pearl Harbort, a John Fitzgerald Kennedy elleni merényletet, de említhetjük 9/11-et vagy az Arab tavaszt. Ezeknek az eseményeknek az összessége tesz minket azzá, akik vagyunk. Az, hogy hogyan hat ránk, kapcsolatban áll azzal, hogy milyen életkorban, életfázisban voltunk akkor, amikor megtörtént. A fentebb említett történelmi események regionálisak voltak, nem egyforma mértékben hatottak a Föld valamennyi lakójára. Azonban a COVID-19 közös, globális tapasztalat, melyet közel egyformán élünk meg a világ minden részén. A járvány által generált drasztikus változások aránytalanul nagy hatást gyakorolnak a fiatalokra, akik a pandémiát a legsérülékenyebb életszakaszukban élik meg.

Fiatalok újabb korszakváltásban?

A jelenkor újabb fordulatot hozott az ifjúsági szintér számára: életmódjukat, életesélyeiket a politikai, gazdasági döntések és körülmények mellett egyre inkább globális tényezők is formálják, melyek új, minden korábrinál szélsőségesebben jelentkező sebezhetőségeket jelentenek a 15–29 évesek számára. Noha már az X generációtól¹ kezdve a fiatalok globális térben léteznek, globális problémákkal szembesülnek, globális helyzetekhez viszonyulnak, amolyan „homo globalisok”, akik – de közülük legalábbis a fejlettnek mondott országok „middle class” fiataljai –, éljenek bárhol a világban, hasonló trendek, technológiák és események által formálódnak (Fekete és Nagy, 2020a). Azonban míg az Y generáció nem találkozott olyan kihívással, amelyik valódi globális probléma lett volna, addig a Z generáció meghatározó élménye a klímakrízis kihívása. A közelmúltban több nemzetközi empirikus kutatás is vizsgálta a fiatalok problémaészlelését: miként látják a világot, miként akarnak cselekedni a problémák megoldása érdekében? A megkérdezett fiatalok szerint a klímaváltozás és a környezet pusztulása jelenti a legnagyobb problémát, amelyet a háborúk, a munkanélküliség és a jövedelemi egyenlőtlenségek követnek.² Ezekhez a globális kihívásokhoz csatlakozott 2020 elején a koronavírus-járvány, mondhatni „berúgva a világ ajtaját”. A Deloitte 2020.

április-májusban végzett nemzetközi felmérése szerint a fiatalok az egészségügyi ellátást és a betegségmegelőzést tekintik az előttünk álló legfontosabb kihívásnak.³

Sebezhetőségek

Az ifjúsági életszakaszt általában úgy tekintjük, mint a sebezhetőség korszakát. A fiatalok erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy növeljék képzettségi szintjüket, amely révén jobb esélyekkel tudnak belépni és bent maradni a munkaerőpiacon; ebben az időszakban építik ki a felnőtt identitásukat és az új életstílusukat; fontos baráti, kollegiális és intim kapcsolatokat alakítanak ki; megalapozzák anyagi függetlenségüket és adott esetben elköltöznek otthonról, a szülői házból (Furlong és mtsai, 2000. 9.).

Sebezhetőségen az egyén, illetve társadalmi csoport súlyosan korlátozott lehetőségét értjük a biztos munkára, társadalmi és gazdasági előmenetelre és a személyes elégedettségre, mely rányomja bélyegét a tanulás, a munkaerőpiac és a szabadidő szegmenseire is. A sebezhetőség számos dimenziót fed le.⁴ A szubjektív tényezője különféle gyengeségeket és törekvéseket jelent, illetve az egyén bizonytalanságát és képtelenségét arra, hogy megvédje magát a különféle kockázatoktól. Az objektív tényezők a külső hatásokhoz kapcsolódnak, kiemelten azokhoz, amelyek a gazdasági és társadalmi körülményekből fakadnak (Furlong és mtsai, 2000. 10.). A koronavírus az objektív tényezők új elemét testesíti meg: a globális tényezőt, mely túllép az adott társadalmi, gazdasági kényszerek keretein.

Az ezredfordulót követően társadalomkutatók megállapították, hogy a magyar fiatalokat ugyanazok a kihívások érik, mint Nyugat-Európa fiataljait, mely hasonlatosságok nemcsak az oktatási rendszerben, a fiatalok munkaerőpiaci helyzetében, de szabadidős tevékenységeik megváltozásában is kifejezésre jutottak (Furlong és mtsai, 2003. 7.). Akárcsak a nyugat-európai fiataloknak, szembe kellett nézni magyar kortársaikkal is a flexibilis alulfoglalkoztatottság, a részmunkaidős állás, az alkalmi munka, a határozott idejű, rugalmas munkaszerződés jelentette kockázatokkal, a munka bizonytalanságával és a munkanélküliség fenyegetésével (vö. Gábor, 2004. 63.; Szeitl, 2016. 118–146.). Vagyis mindazokkal a jellemzőkkel, amelyekkel Standing definiálja a prekariátus fogalmát. Véleménye szerint a prekariátus egyik jelentős csoportját azok az iskolázott fiatalok alkotják, akik relatív deprivációt élnek meg, megtagadták tőlük a lehetőséget a stabil munka megszerzésére, a biztos jövő felépítésére. Ezek a fiatalok az instabil és bizonytalan élet, a progresszív politika⁵ áldozatai, akik a globalizáció és a liberalizált piacok révén megszülető új globális osztályszerkezet rugalmas és bizonytalan munkaviszonyú csoportját alkotják (Standing, 2012. 588.).

Munka – a prekárius munka felértékelődése?

Az ezredfordulón azonosított munkaerőpiaci sebezhetőségek nem tűntek el az elmúlt években sem, azonban kevésbé éreztették hatásukat a 15–29 évesek körében az ifjúságkutatás utóbbi hullámának (2016) adatai szerint, a munkanélküliség a fiatalok problématerképén jóval kisebb súllyal jelent meg. Míg a 2000-ben végzett adatfelvétel során a fiatalok csaknem fele (48%) a munkanélküliséget jelölte meg a legnagyobb ifjúsági problémaként, addig 2016-ban már a megkérdezettek alig több mint tizede (12%) ítélte a legjelentősebb problémának,⁶ ezzel párhuzamosan pedig felerősödött a kilátástalanság, a bizonytalanság legerősebb fenyegetésként való megélése (57%) (Fazekas és mtsai, 2018. 328.). A fiatalok növekvő arányú belépése a munkaerőpiacra, a foglalkoztatásuk bővülése a fiatalok minden korcsoportjában és mindkét nem esetében megfigyelhető 2013 óta, a legnagyobb mértékű növekedés azonban a legfiatalabbak (15–19 éves korcsoport) körében tapasztalható, ami összefügg a tankötelezettség 18 évről 16 évre történő

leszállításával, a közép- és felsőfokú oktatásban való részvétel csökkenésével. Csakúgy, mint a teljes népességben, a 15–29 évesek között is a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek a legmagasabb a foglalkoztatási aránya (Bene és mtsai, 2018. 114.).

2020 tavaszán a pandémia következtében drámai gyorsasággal leálló ágazatokban (kulturális, turisztikai, szolgáltató- és vendéglátóipari stb.) foglalkoztatottak (köztük számtalan fiatal) tömegesen veszítették el munkájukat egyik napról a másikra,⁷ újfajta kiszolgáltatottságok, sebezhetőségek jelentek meg, miközben a régiek is megmaradtak.⁸ A home office-ra való átállás, a koronavírusnak áldozatul eső egyes iparágak feleslegessé tettek számtalan munkahelyet.⁹ 2020 tavasza előtt ki gondolt volna arra, hogy a prekárius munka egyik szimbóluma, az ételfutár vagy a csomagszállító cégek alkalmazottja lesz az, akit nem fenyeget a villámgyors elbocsátás? Kinek fordult volna meg a fejében, hogy egy pizzafutár megélhetése biztosabb lehet, mint a színművészé, a rockzenészé vagy a balett-táncosé? A pandémia által generált új típusú munkaerőpiaci sebezhetőség az eddig kevésbé vagy egyáltalán nem érintett, magasan iskolázott, nyelveket beszélő, kiterjedt társadalmi kapcsolatokkal rendelkező fiatalok csoportját „ütötte meg” erősen, és ezt ütést nyugodtan tekinthetjük övön alulinak, hiszen minden korábbi példa nélküli.

Az International Monetary Fund (IMF)¹⁰ a globális gazdasági visszaesést a harmincas évek nagy gazdasági válsága óta a legsúlyosabbnak minősítette. Európában a becslések szerint 59 millió munkahely van veszélyben. A korábbi gazdasági recessziókhöz hasonlóan ez is a fiatalokat érinti majd a legsúlyosabban, gyökeresen megváltoztatva jövőbeni kilátásaikat és életlehetőségeiket.

Posztadoleszcencia újratöltve – a Mama Hotelek csillaghullása

Az ifjúságszociológusok a 20. század derekán felfigyeltek arra, hogy a modern társadalmakban eltolódik egymástól a biológiai értelemben vett és a társadalmi értelemben vett felnőtté válás ideje. A fiataloknál egyes tényezők egyre korábbi életszakaszban következnek be (első szexuális tapasztalat, fogyasztói társadalom tagjává válás, önálló döntések a szabadidő eltöltésével kapcsolatban), míg a felnőtté válás hagyományos tényezői (teljes munkaidős állás megtalálása, a szülői házból való elköltözés, saját család alapítása) egyre későbbi életszakaszra, akár a harmincas évekre is kitolódnak (Jancsák, 2013. 24.).

2019-ben a 18–34 év közötti fiatalok 62%-a lakott együtt a szüleivel egy háztartásban, 12 százalékponttal többen, mint 2005-ben.¹¹ Az oktatási rendszerben töltött idő meghosszabbodása fontos szerepet játszik a fiatalok későbbi önállósodásában.¹² 2019-ben a 18–24 évesek 86%-a, a 25–34 évesek 40%-a lakott együtt a szüleivel. Ez utóbbi arány jóval magasabb, mint a 2005. évi.¹³ Csúpan az oktatási út meghosszabbodásával

Az ifjúságszociológusok a 20. század derekán felfigyeltek arra, hogy a modern társadalmakban eltolódik egymástól a biológiai értelemben vett és a társadalmi értelemben vett felnőtté válás ideje. A fiataloknál egyes tényezők egyre korábbi életszakaszban következnek be (első szexuális tapasztalat, fogyasztói társadalom tagjává válás, önálló döntések a szabadidő eltöltésével kapcsolatban), míg a felnőtté válás hagyományos tényezői (teljes munkaidős állás megtalálása, a szülői házból való elköltözés, saját család alapítása) egyre későbbi életszakaszra, akár a harmincas évekre is kitolódnak (Jancsák, 2013. 24.).

azonban nem lehet magyarázni a kései önállósodást, hiszen 2019-ben a szülői háztartásban élő 25–34 éves fiatalok 72%-a teljes állásban dolgozik.

A jelenség értelmezésekor többek között figyelembe kell vennünk a lakás- és albérletárak drasztikus emelkedését az elmúlt évtizedben, ami rendkívül megnehezíti a fiatalok jelentős csoportjainak önálló életkezdését, háztartásváltását. 2007 és 2019 között Magyarországon több mint 60%-kal emelkedett a lakások ára, illetve az albérleti díjak összege. Összehasonlításként, az Európai Unióban átlagosan a bérleti díjak 21%-kal, a lakásárak pedig 19%-kal emelkedtek ugyanezen időszak alatt.¹⁴

A megváltozott ifjúsági életút következtében a felnőtt, önálló életvitelre értelemszerűen képes, ám azt különböző okok – jellemzően gazdasági, tanulmányi – miatt halogató, a szülői családban bennragadó, ifjúságukat akár a harmincas éveik elejéig kitoló fiatalok háztartásváltása még nehezebbé válik a COVID-19 járvánnyal összefüggő gazdasági válság elhúzódó hatásaival számolva. Ha elvész a Mama Hotel szálloda-jellege, mert a sokcsillagos all-inclusive ellátást elsodorta a járványt követő gazdasági kóma, ami jó eséllyel befagyasztja a Papa Bank korábbi kölcsöneit is, a fiatalok vebleni életformája¹⁵ átadja helyét a COVID-sújtotta ifjúsági életszakasznak, a szülők és a fiatalok közötti kölcsönös függőségi viszony egyre terheltebbé válásával párhuzamosan (Fekete és Nagy, 2020b).

A COVID-19 fertőzésveszély csökkentése érdekében az oktatási intézmények online oktatásra történő átállása, az érintett gazdasági szektorokban drámai gyorsasággal bekövetkező munkahelyvesztések a már elköltözött, a szülői családról teljesen (albérlet) vagy időszakosan, részlegesen levált (kollégium) fiatalokat is visszakényszerítette a szülői háztartásba. A vírussal kapcsolatos bizonytalanságok és félelmek tovább nehezítik a gyerek státuszából való kilépésüket, a függetlenedési folyamatot.

Oktatás – a digitális ajtók is záródnak

Az 1990-es években Magyarországon lezajlott oktatási expanzió, a közép- és felsőfokú oktatás bővülése nemcsak új lehetőségeket hozott a fiatalok számára, hanem új egyenlőtlenséget és új sebezhetőségeket is. Többek között a szelekciós folyamatok felerősödését, ami a fiatalok jól körülhatárolható csoportjait hátrányos helyzetbe hozta (romák, szegények, iskolázatlan szülők gyermekei), adott esetben kizárta az oktatási rendszerből, majd ennek következményeként a munkaerőpiacról is.¹⁶ Az oktatási expanzió továbbgyűrűző hatásaként megjelenő sebezhetőségek a különböző iskolai végzettségek leértékelődése, a diploma értékének gyengülése. A továbbtanulásért folytatott versenyben a fentebb említett társadalmi csoportokba tartozó fiatalok már nagyon korán leszakadnak, így potenciálisan korán kialakul a fiataloknak azon csoportja, akik nagyon kis eséllyel tudnak majd belépni a munkaerőpiacra. A sebezhetőség azt is jelenti, hogy a fiatalnak nincs, vagy nagyon korlátozott a lehetősége arra, hogy saját maga alakítsa ki oktatási pályáját, a sebezhető fiatalok hajlamosabbak az iskolai kudarca is (korai kilépés az oktatásból, évismétlés, gyenge teljesítmény, elégedetlenség, alacsony önbecsülés).

A rendszerváltást követően alapvető követelményként fogalmazták meg az oktatási rendszer társadalmi áteresztőképességének javítását (Gaszó, 1997). Róbert (2000) empirikus kutatási eredmények alapján már 2000-ben úgy fogalmazott, hogy az expanzió, a felsőoktatás bővülése tény, de ugyanilyen ténynek tűnik az is, hogy a bejutás esélykülönbségei nem szűntek meg. A származás, a családi háttér erőteljesen differenciálja a felsőoktatásba jelentkezőket, illetve nem jelentkezőket, legjelentősebb differenciáló tényező a szülő iskolázottsága, kiemelten az egyetemi diploma. További meghatározó faktor a szülői család anyagi helyzete és jövedelme, kiemelten, ha a cél az ún. „piacképes” diploma megszerzése. A leghátrányosabb helyzetű kistérségekből a bekerülési

esély, különösen az alap- (és osztatlan), nappali tagozatos képzés esetében a legrosszabb, és még tovább romlott 2013–2017 között. A hazai felsőoktatást a demográfiai folyamatokat meghaladó szűkülés jellemzi. A folyamatnak azok a társadalmi rétegek a vesztesei, amelyeknek fiataljai nem tudnak magas színvonalú oktatáshoz hozzáférni, akiknek anyagi helyzete nem teszi lehetővé az árnyékkutatás (különórák, idegen nyelvi különórák, korrepetálás) igénybevételét. Ez a hátrányos helyzetű kistérségekben élő fiatalok esetében lényegesen gyakoribb, így innen a felsőoktatásba kerülés esélye jelentősen beszűkült (Polónyi, 2018).

Az ifjúságkutatás hullámainak adatai is alátámasztják, hogy Magyarországon az oktatási expanzió sajnálatos módon nem járt együtt az oktatási esélykülönbségek csökkenésével, a társadalmi hierarchia alsóbb szintjein lévő fiatalok érettségihez, illetve diplomához jutásának relatív esélyei nem változtak, sőt, a felsőoktatás kapui egyre jobban bezáródtak a kulturális és társadalmi tőkével kevésbé ellátott családból származó fiatalok előtt. A legfeljebb nyolc általánost, illetve szakmunkásképzőt végzett édesapák gyermekeinek oktatási útja legritkább esetben vezet az oktatási rendszer felső régióiba. Számukra a szakmunkásképzés, a szakiskolák jelentik jellemzően az oktatási pályafutás végét. A rendszerváltáskor megfogalmazott célokkal ellentétben az oktatási expanzió nyertesei az érettségizett szülők gyermekei, akik előtt szélesre nyílt a felsőoktatás kapuja. A diplomás, magas státuszú szülői családból származó fiatalok felülreprezentáltak az egyetemi szintű képzésekben (Széll és Nagy, 2018).

1990–2005 között a felsőoktatásban tanulók száma, illetve a korcsoporton belüli arányuk négyszeresére emelkedett (Híves és Kozma, 2014). A 2000-es évek közepére a felsőoktatás telítődni látszott, majd 2013 után drasztikus csökkenésnek indult a felvételizők száma,¹⁷ 2020-ban pedig „beszakadt”: 91 460 fiatal jelentkezett a felsőoktatásba, összesen 68 112 fő nyert felvételt. Ilyen kevés hallgatót nem vettek fel, amióta központi felvételi rendszer van (Polónyi, 2020). A visszaesés okaként számos tényezőt fel tudunk sorolni: ok lehet a kedvező munkaerőpiaci helyzet, az emelt érettségi és a kötelező nyelvizsga felvételi követelményként való meghatározásának együttes hatása,¹⁸ a külföldi egyetemekre jelentkezők arányának növekedése, illetve az érettségi után közvetlenül

Az online oktatásra való villámgyors átállás 2020 márciusában készületlenül érte az oktatásban érdekelt feleket, számos problémával és kihívással kellett szembenézni vezetőknél, oktatóknak és diákoknak egyaránt, akár az intézményi infrastruktúra és erőforrások, akár az egyéni IKT-kompetencia és eszközellátottság területén.

A 2017-es Országos kompetenциamérés alapján becsült adatok szerint „az általános iskolában közel minden ötödik diák – nem vagy csak erősen korlátozottan fér hozzá az online oktatáshoz”. A digitális oktatás nem volt sikertörténet a témában világszerte végzett empirikus kutatások szerint, a távoktatásban töltött hónapok jelentős lemaradást, teljesítménykiesést eredményeztek főként az alapfokú oktatásban tanuló diákok körében, kiemelten a hátrányos helyzetű, alacsonyán iskolázott szülői családból származók sínylették meg ezt az időszakot. A magasabb státuszú, iskolázott szülők gyermekei jóval eredményesebben küzdöttek meg a távoktatás nehézségeivel.

tovább nem tanulók arányának emelkedése. Szintén erősen befolyásoló tényezőként hat az államilag finanszírozott férőhelyek meghatározott száma. A kedvezőtlen anyagi helyzetű családokban élő fiatalok egyre nagyobb arányban szorulnak ki az oktatási rendszerből.

Ezt a kedvezőtlen képet tovább rontotta a COVID-19 megjelenése. A koronavírus-járvány következtében a világ számos országában hosszabb-rövidebb időre bezártak az oktatási intézmények, és távoktatásra álltak át a fertőzésveszély csökkentése érdekében. Az online oktatásra való villámgyors átállás 2020 márciusában készületlenül érte az oktatásban érdekelt feleket, számos problémával és kihívással kellett szembenézni vezetőknél, oktatóknál és diákoknál egyaránt, akár az intézményi infrastruktúra és erőforrások, akár az egyéni IKT-kompetencia és eszközellátottság területén. A 2017-es Országos kompetenciamérés alapján becült adatok szerint „az általános iskolában közel minden ötödik diák – nem vagy csak erősen korlátozottan fér hozzá az online oktatáshoz”.¹⁹ A digitális oktatás nem volt sikertörténet a témában világszerte végzett empirikus kutatások szerint,²⁰ a távoktatásban töltött hónapok jelentős lemaradást, teljesítménykiesést eredményeztek főként az alapfokú oktatásban tanuló diákok körében, kiemelten a hátrányos helyzetű, alacsony iskolázott szülői családból származók sínylették meg ezt az időszakot. A magasabb státuszú, iskolázott szülők gyermekei jóval eredményesebben küzdöttek meg a távoktatás nehézségeivel. A vizsgálati adatok alapján az is leszűrhető, hogy minél magasabb az oktatásban részt vevő fiatal életkora, annál jobban teljesített a távoktatási időszakban. Kiemelten hangsúlyos kérdésként merült fel nemcsak Magyarországon, de világszerte, hogy milyen hatással lesz a pandémia a nemzetközi hallgatói mobilitásra. Mi történik azoknak a szakoknak a hallgatóival, ahol a gyakorlati foglalkozás nem tartható meg online? És nem utolsósorban az online oktatás minősége is kritikus figyelmet érdemlő kérdés (vö. Hargitai és mtsai, 2020; Sipos és mtsai, 2020; Sahu, 2020).

Szabadidő – neten mindent

Az ifjúsági korszakváltás egyik legmarkánsabb változása a szabadidő felértékelődése az ifjúsági szintéren – a benne rejlő sebezhetőségekkel együtt. Az oktatási rendszerben töltött idő meghosszabbodásával párhuzamosan a fiatalok egyes csoportjai egyre korábban kerültek kapcsolatba a munkával, az értékes jószágból, a szabadon felhasználható időből egyre kevesebb állt rendelkezésükre. A fiatalok szemében vonzó, élményközpontú, fogyasztás-hangsúlyos szabadidős tevékenységek (pl. fesztiválok, plázázás) egyre korábbi életszakaszban követelték meg az önálló fogyasztói státuszt, melynek következtében a gazdasági egyenlőtlenségek a szabadidő területén is manifestálódtak,²¹ a státuszjelző monetarista totemek (pl. autó, motor, drága ruhák, óra, ékszerek, szórakoztató elektronikai és IKT-eszközök) elterjedése pedig generáción belüli feszültséget, elkülönülést generált.

Tanulmányunkban azt állítjuk, hogy a jelen újfajta élethelyzete a fiatalok számára a sebezhetőségek új formáit is magával hozta, miközben a régi sebezhetőségek sem tűntek el.

A nagymintás ifjúságkutatások tapasztalatai alapján Nagy (2013) úgy fogalmaz, hogy a mai fiatalokra a „képernyő-társadalom” meghatározás illik, ugyanis életük jelentős részét televízió, számítógép és mobilkészülék képernyője előtt töltik. Az ifjúságkutatás 2016-os hullámának adatai rámutatnak, hogy egyre általánosabbá vált a „szabadidő-szentháromság” jelensége: az internet, a televízió és a barátokkal töltött idő dominanciája. A fiatalok szabadidős tevékenységeik fő színtere hétfőn és hétköznap is a szórakoztató elektronikai és infokommunikációs eszközökkel felszerelt otthon. A fiatalok egy részére továbbra is jellemző az offline, valós terekben megélhető élmények keresése is: eljárnak moziba,

kávéházba, sörözőbe, kocsmába. A legnépszerűbb kultúráközvetítő intézmény a színház, ahol a 2016-os vizsgálat adatai szerint a fiatalok több mint harmada járt legalább egy alkalommal a lekérdezést megelőző évben (Fekete és Tibori, 2018. 260.).

A COVID-19 kapcsán bevezetett korlátozó intézkedések ezeket a szabadidőtöltési, szórakozási alternatívákat bizonytalan időre elérhetetlenné tették – beleértve a fiatalok között igen népszerű fesztiválszezont is –, ennek okán ismét előkerültek olyan szabadidős tevékenységek, amelyek a digitális-mediális kultúráváltás, az életmód és életstílus változása miatt eltűntek/háttérbe szorultak az ezredforduló óta. Az Instagram-bejegyzések a rajzolás, festés, kézimunkázás, barkácsolás, sütés-főzés, kertészkedés újbóli felfutását mutatják, mely tevékenységformák a rendszerváltás előtt voltak igazán népszerűek (Fekete, 2014).

A bevezetett korlátozó intézkedések következtében a barátokkal jellemzően elektronikus felületeken és telefonon történik a kapcsolattartás, a közösségi terek helyét pedig felváltja a közösségi hálózatok használata. A lezárás többek között mentális egészségi kihívást is jelent, a kortárs kapcsolatok beszűkülésének számottevő pszichés hatása van. A fiatalok számára oly fontos szabadság korlátozása, a bizonytalanság és az unalom együttes kombinációja frusztrálóan hat és gyengíti a motivációt a tanulásra, munkavégzésre, a szabadidő hasznos eltöltésére is. A szociális terek záródása, a megszokott társas környezet elvesztése, a szabadidős programok beszűkülése, egysíkúvá válása karöltve a pandémia miatti félelmekkel felerősítheti a pszichés szorongást, ingerlékenységet, alvászavart, poszttraumás stressz tüneteket, depressziót eredményezhet (Taylor, 2019; Brooks és mtsai, 2020). Nagyon fontos következménye lehet a COVID-korlátozásoknak a magány fokozódása a fiatalok körében, mely parttalan „képernyőzéshez” vezethet, továbbá a szorongás és az anómia (a bizonytalan helyzetből való menekülés képessége)²² felerősödése. Mindezek egy új típusú, az online szabadidős sebezhetőséget erősítik fel.

A kutatási eredmények bemutatása

Kutatási kérdéseinkre választ keresve az Antwerpeni Egyetem által kezdeményezett és vezetett, 26 ország 110 egyetemének közreműködésével végzett nemzetközi felmérés magyarországi adatait használjuk fel (COVID-19 International Student Well-being Study, C19 ISWS).²³ Magyarországról a Budapesti Corvinus Egyetem, a Debreceni Egyetem, a Miskolci Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem csatlakozott, összesen 3 331 hallgató töltötte ki az online kérdőívet, ami 2020. május 15 és június 5. között volt kitölthető hazánkban. A kutatás témája a felsőoktatásban tanuló hallgatók jólléte a COVID-19 idején. A kutatás célja feltárni, hogy különböző tényezők (fizikai környezet, társadalmi háttér, munkaterhelés, stressz) milyen hatással vannak a hallgatók mentális egészségére és egészségmagatartására a koronavírus-járvány, illetve a vele összefüggésben meghozott intézkedések idején (Arnold és mtsai, 2021). A felmérés nem reprezentatív, a kitöltésben részt vevő hallgatók nem reprezentálják a kutatásban részt vevő egyetemek hallgatóinak alapsokaságát.

Vizsgálatunkban a 18–29 éves korcsoportba tartozó egyetemi hallgatók válaszait dolgoztuk fel (N = 2 860), igazodva a kutatási kérdésünk alapsokaságához. A kérdőívet kitöltő hallgatók 30%-a férfi, 70%-a nő; legnagyobb arányban alapszakos hallgatók vettek részt a felmérésben (1. táblázat).

1. táblázat. A felmérésben részt vevők megoszlása képzési forma szerint (%) (N = 2 860)

	%
Alapképzés (BA)	59
Mesterképzés (MA)	15
Osztatlan képzés	18
Doktori képzés (PhD)	5
Egyéb	3

A felmérésben részt vevő egyetemi hallgatók 64%-a államilag finanszírozott formában végzi aktuális tanulmányait (2. táblázat).

2. táblázat. „Hogyan finanszírozza a jelenlegi tanév tandíját?” (N = 2 143)

Finanszírozási forma	%
Államilag finanszírozott képzésben tanul	64
A szülők fizetik a tandíjat (vagy annak egy részét)	12
Saját maga fizeti a tandíjat (vagy annak egy részét)	9
Banki kölcsön vagy diákhitel segítségével fizeti a tandíjat (vagy annak egy részét)	4
Ösztöndíjból fizeti a tandíjat (vagy annak egy részét)	9
Egyéb forrásból	2

A felmérés adatai alátámasztani látszanak azt a korábban megfogalmazott állítást, mely szerint a felsőoktatási intézmények kapui fokozatosan záródnak a kulturális és társadalmi tőkével kevésbé ellátott családból származó fiatalok előtt, a továbbtanulásért folytatott versenyben az alacsony státuszú, kevésbé iskolázott szülői családból származó fiatalok hamar lemorzsolódnak. A válaszadó hallgatók mindösszesen 7%-ának édesanyja alacsonyan iskolázott, illetve 9%-ának az édesapja. A válaszadók több mint felének az édesanyja, 43%-nak az édesapja diplomás (3. táblázat).

3. táblázat. A felmérésben részt vevők megoszlása szülő iskolai végzettsége szerint (%) (N = 2 860)

Édesanya iskolai végzettsége	%	Édesapa iskolai végzettsége	%
Kevesebb, mint középfokú végzettség	7	Kevesebb, mint középfokú végzettség	9
Középfokú végzettség	41	Középfokú végzettség	47
Felsőfokú végzettség	51	Felsőfokú végzettség	43
Nem tudom	1	Nem tudom	1

Szignifikáns összefüggés van ($p = 0,000$) a hallgató által végzett képzési program és a szülő iskolázottsága között: az osztatlan és a PhD képzésben nagyobb arányban vesznek részt diplomás szülők gyermekei (4., 5. táblázat).

4. táblázat. Édesanya iskolázottsága és a felmérésben részt vevő hallgató által végzett képzési forma közötti összefüggés (N = 2 860) sig: p = 0,000

Édesanya iskolai végzettsége	Képzési program					Összesen
	Alapképzés (BA)	Mesterképzés (MA)	Osztatlan képzés	Doktori képzés (PhD)	Egyéb	
Alacsonyabb, mint középfokú végzettség	124	28	18	13	12	195
	7%	7%	3%	10%	14%	7%
Középfokú végzettség	744	161	189	49	37	1180
	44%	39%	36%	36%	44%	41%
Felsőfokú végzettség	814	225	319	72	34	1464
	48%	54%	60%	53%	40%	51%
Nem tudom	12	3	3	2	1	21
	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Összesen	1694	417	529	136	84	2860
	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Az alacsonyan iskolázott szülői családból származó egyetemi hallgatók alulreprezentáltak az osztatlan és a doktori képzésben, legnagyobb számban alapképzésben (BA) vesznek részt, az első generációs értelmiségivé válás hagyományosnak tekinthető útjára lépve.

5. táblázat. Édesapa iskolázottsága és a felmérésben résztvevő hallgató által végzett képzési forma közötti összefüggés (N = 2,860) sig: p = 0,000

Édesapa iskolai végzettsége	Képzési program					Összesen
	Alapképzés (BA)	Mesterképzés (MA)	Osztatlan képzés	Doktori képzés (PhD)	Egyéb	
Alacsonyabb, mint középfokú végzettség	171	34	24	10	11	250
	10%	8%	5%	7%	13%	9%
Középfokú végzettség	835	185	228	48	50	1346
	49%	44%	43%	35%	60%	47%
Felsőfokú végzettség	660	191	271	77	19	1218
	39%	46%	51%	57%	23%	43%
Nem tudom	28	7	6	1	4	46
	2%	2%	1%	1%	5%	2%
Összesen	1694	417	529	136	84	2860
	100%	100%	100%	100%	100%	100%

A felmérésben részt vevő hallgatókat megkértük, becsüljék meg, hetente átlagosan hány órát töltöttek hagyományos és online kurzusokon való részvétellel, tanulással és fizetett munkavégzéssel a COVID-19 megjelenése előtti időszakban, illetve a kérdőív kitöltése előtti héten (6. táblázat). A márciusban bevezetett korlátozó intézkedéseknek megfelelően jelentősen lecsökkent a hagyományos, jelenléti foglalkozásokon eltöltött idő mennyisége (heti 16,5 órától 2,5 órára), ezzel párhuzamosan megnőtt az online oktatásban töltött órák száma (1,2 órától 7,5 órára). Szintén jelentősen emelkedett az egyéni tanulással töltött idő (12 órától 19,3 órára) és visszaesett a fizetett munkával töltött idő heti mennyisége (10 órától 7,6 órára).

6. táblázat. „Heti szinten, hány órát töltött offline (hagyományos) kurzusokon való részvétellel, online kurzusokon való részvétellel, egyéni tanulással, fizetett munkával?”²⁴

A COVID előtt				A lekérdezés előtt 1 héttel			
	Elem- szám	Átlag	Szórás		Elem- szám	Átlag	Szórás
Hagyományos/ offline kurzusokon való részvétel	2570	16,5	12,429	Hagyományos/ offline kurzusokon való részvétel	2551	2,3	8,099
Online kurzusokon való részvétel	2390	1,2	3,899	Online kurzusokon való részvétel	2405	7,5	9,214
Egyéni tanulással töltött idő	2425	12	11,610	Egyéni tanulással töltött idő	2401	19,3	16,849
Fizetett munka	2348	10	15,439	Fizetett munka	2335	7,6	14,938

Az adatok arra is rámutatnak, hogy a 2020 márciusában bevezetett digitális átállás előtt a felsőoktatásban sem volt elterjedt a különböző online oktatási módszerek alkalmazása: a válaszadó hallgatók hárommegegyede (78%) nem vett részt korábban online kurzuson. A heti átlagosan 7,5 órás online részvétel jóval alacsonyabb, mint a lezárás előtt a jelenléti oktatásban töltött idő. Ez arra enged következtetni, hogy a digitális átállás után az előadások, szemináriumok, gyakorlatok egy része nem volt szinkron módon megtartva valamilyen online platform használatával, helyette egyéni feladatok, beadandó dolgozatok formájában történt a munkavégzés, számonkérés. Ennek magyarázata lehet a digitális átállásra való gyors, felkészülés nélküli átállás, a korábbi tapasztalatok, bevett gyakorlatok, az ún. *best practices* hiánya, vagy maga a kurzus online módon tanításának nehézsége/lehetetlensége.

A digitális oktatás bevezetése előtt az egyéni tanulással, órákra való felkészüléssel töltött idő mennyiségében szignifikáns különbség figyelhető meg a különböző képzéstípusok között ($p = 0,000$, $F = 24,604$). A válaszadó hallgatók közül az osztatlan (16,3 óra/hét) és PhD képzésben (15,5 óra/hét) részt vevők számoltak be a legtöbb tanulással töltött időről (7. táblázat). A lekérdezést megelőző héten számottevő emelkedést figyelhetünk meg minden képzéstípus esetén. A COVID előtti időszakhoz viszonyítva hetente átlagosan 7,3 órával töltenek a hallgatók több időt egyéni felkészüléssel, ami összefüggésben áll a jellemzően aszinkron oktatással, a kontaktórák számának lecsökkenésével, a hallgatók aktívabb részvételével a saját tanulási folyamatukban, az oktatókkal való korlátozottabb kapcsolat eredményeként. Mindez jelenti többek között a saját tanulásuk irányítását, időbeli szabályozását is, hasonló tapasztalatokról számoltak be a nemzetközi kutatásban részt vevő belga egyetemi hallgatók is (Van de Velde és mtsai, 2020).

7. táblázat. „Heti szinten, hány órát töltött egyéni tanulással (felkészülés, tanulás, olvasás, házi feladat elkészítése, stb.)?”

COVID előtt				A lekérdezést megelőző héten			
Képzési program	Átlag	Elem- szám	Szórás	Képzési program	Átlag	Elem- szám	Szórás
Alapképzés (BA)	10,6	1355	9,72	Alapképzés (BA)	18,7	1341	16,57
Mesterképzés (MA)	11,1	382	11,91	Mesterképzés (MA)	16,3	379	14,76
Osztatlan képzés	16,3	396	13,77	Osztatlan képzés	26,3	391	18,93
Doktori képzés (PhD)	15,5	190	14,16	Doktori képzés (PhD)	17,4	189	15,52
Egyéb	10,6	102	13,77	Egyéb	14,7	101	14,15
Összesen	12,0	2425	11,61	Összesen	19,3	2401	16,85

Az osztatlan képzésben részt vevő tanulók esetében a legmagasabb a tanulással töltött idő mennyisége (heti 26,3 óra). Az összefüggés szignifikáns ($p = 0,000$, $F = 23,741$).

A tanulmányok folytatása melletti munkatapasztalat-szerzés az ifjúságkutatás 2016-os adatai alapján kevésbé jellemző a 15–29 éves fiatalokra, csaknem a fiatalok fele (48%) semmilyen munkát nem végzett iskolai pályafutása alatt, illetve a munkatapasztalatot szerzők nagyobb hányada is csak szünidőben dolgozott (Bene és mtsai, 2018. 127.). 2020 tavaszán a felmérésben részt vevő egyetemisták körében a tanulás mellett végzett fizetett munkával töltött heti időmennyiségben csökkenést tapasztalhatunk a két vizsgált időszakot összehasonlítva. A COVID előtt átlagosan heti 10 órát töltöttek fizetett munkával a hallgatók, a lekérdezést megelőző héten már csak 7,6 órát. A tanulás melletti munkavégzés leginkább a mesterképzésben (MA) tanuló hallgatókra jellemző, illetve az egyéb képzési formában tanulók esetében. Az osztatlan képzésben tanulóokra jellemző legkevésbé, hogy tanulás mellett dolgoznának is. Az összefüggés szignifikáns ($p = 0,000$, $F = 17,953$).

Annak érdekében, hogy megismerjük az egyetemi hallgatók attitűdjét a koronavírus-járvány kapcsán hozott rendelkezésekkel kapcsolatban, arra kértük a felmérésben részt vevőket, hogy az alábbi állításokat értékeljék egy ötfokozatú skálán (8. táblázat) (1 = egyáltalán nem ért egyet, 2 = inkább nem ért egyet, 3 = is-is, 4 = inkább egyetért, 5 = teljes mértékben egyetért).

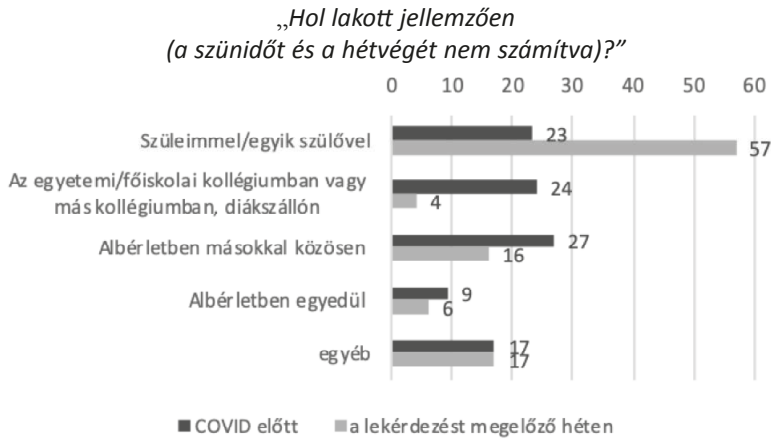
8. táblázat. „Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal?” (N = 2 520)

	Átlag	Szórás
Az egyetemi/főiskolai terhelésem jelentősen megnőtt a koronavírus-járvány kitörése óta.	3,52	1,267
Kevésbé vagyok tisztában azzal, hogy mit várnak el tőlem a különböző kurzusokon a koronavírus-járvány kitörése óta.	3,36	1,291
Aggódom, hogy nem fogom tudni sikeresen teljesíteni a tanévetem a koronavírus-járvány kitörése miatt	2,71	1,431
Az egyetemen/főiskolán csökkent az oktatás színvonala a koronavírus-járvány kitörése óta	3,00	1,317
Jelentős stresszt okoz nekem, hogy az oktatás módszerei megváltoztak a koronavírus-járvány kitörése miatt	3,05	1,372
Az egyetem/főiskola megfelelően tájékoztatott a koronavírus miatt bevezetett változtatásokról	3,81	1,114
Elégedett vagyok azzal, ahogyan az egyetemem/főiskolám a koronavírus-járvány kitörése kapcsán óvintézkedéseket vezetett be.	3,92	1,105
Úgy érzem, hogy van lehetőségem megbeszélni az egyetem/főiskola munkatársaival (pl. tanárok, diáktanácsadók) a koronavírus-járvány kitörése miatti kérdéseimet, aggodalmaimat	3,17	1,239

A válaszadó hallgatók között a legnagyobb mértékű elégedettségre és egyetértésre az egyetemek járványkezelési intézkedései és az ezzel kapcsolatos kommunikáció adott okot (3,81 és 3,92 átlagérték, a módusz értéke 4 mindkét állítás esetében). A bevezetett online oktatás hatására a hallgatói terhek megnövekedése szintén magas egyetértést eredményezett (3,52 átlagérték, a módusz értéke 5). Sok hallgató számára jelenthetett problémát a megváltozott kurzuskövetelmények tisztázatlansága, ezt jelzi a 3,36-os átlagérték, a módusz értéke 4. Az oktatás színvonalának csökkenésére vonatkozó állítás (3 átlagérték) esetében a módusz 3, ami az értékelő hallgatók bizonytalanságát, esetlegesen semleges attitűdjét, a jobb és rosszabb tapasztalatok „átlagolását” jelentheti. A legalacsonyabbra értékelt állítás a félév teljesíthetlenségével kapcsolatos félelemre vonatkozott (2,71 átlagérték, a módusz értéke 1).

Posztadoleszcencia – vissza a startmezőre?

Tanulmányunkban azt állítjuk, hogy a posztadoleszcencia, az ifjúságukat, oktatási útjukat akár a harmincas éveik elejéig kitoló fiatalok önállósodása még nehezebbé válik a COVID-19 járvánnyal összefüggő korlátozó intézkedések és gazdasági nehézségek következtében. A felmérésben részt vevő egyetemi hallgatók csaknem negyede szülői háztartásban (23%), kollégiumban (24%), illetve több mint harmaduk (36%) különböző albérleti formákban élt a járvány magyarországi megjelenése előtt (1. ábra). Az érintett hallgatók 30%-a felmondta albérletét, kollégiumát a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos intézkedések bevezetése után, további 4% szeretne volna megtenni ugyanezt, de ez nem volt lehetséges.

1. ábra. A felmérésben részt vevő hallgatók lakóhely szerinti megoszlása (%) (N = 1 574)

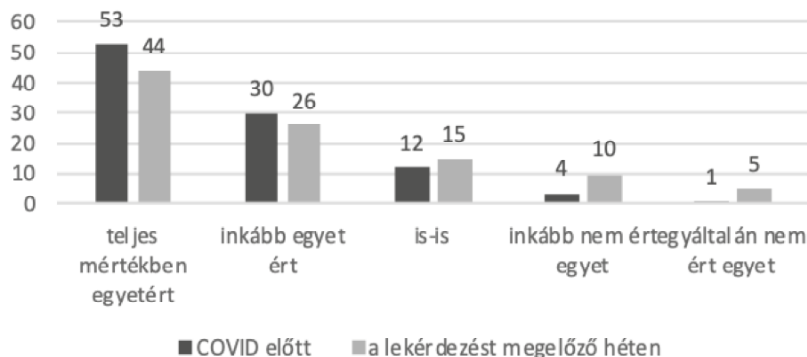
A hallgatók több mint fele (57%) szülő háztartásban élve vett részt a felmérésben, már csak ötödük él különböző albérleti formákban. Az egyéb lakhatási lehetőséget használók aránya nem változott a vizsgált két időszakban (17%). Feltételezhető a hallgatók korábban már megszokott önállósodási formákhoz (kollégium, albérlet) való visszatérése a korlátozó intézkedések megszüntetése, a jelenléti oktatáshoz való visszatérés után. Azonban érdekes lehet a fiatalok egyetem utáni, felnőtt életükre vonatkozó önállósodási terveinek megismerése. A témában feltett kérdésre kapott válaszok generációs különbségeket jeleznek (9. táblázat). Az egyetemista fiatalok önálló, felnőtt életvitel kialakítására vonatkozó preferenciái különböznek a szülők (X) és az idősebb generációk preferenciáitól, akik számára elsődleges fontosságú volt az önállósodás során a saját lakás megszerzése, a ház felépítése. A felmérésben részt vevő hallgatók csupán negyede (24%) ért egyet (teljes mértékben vagy inkább) azzal az állítással, hogy akinek 35 éves korára nincs saját lakása, az nem tekinthető sikeresnek, míg több mint fele a válaszadóknak (54%) elutasítja ezt az álláspontot. A megkérdezett egyetemisták több mint fele ért egyet azzal, hogy a fiataloknak, amíg nem alapítanak családot, a bérelt lakás jó lakhatási forma (56% teljes mértékben vagy inkább egyetért). Szimplifikálva, a fiatal egyetemisták döntő hányada szerint nem tekinthető társadalmi szempontból vesztesnek az, aki nem tudott összehozni egy saját lakást a harmincas éveik közepére.

9. táblázat. „Mennyire ért egyet az alábbi, lakásvásárlással kapcsolatos kijelentésekkel?” (%) (N = 2 104)

	Akinek 35 éves korára nincs saját lakása, az nem tekinthető sikeresnek	A fiataloknak, amíg nem alapítanak családot, a bérelt lakás jó lakhatási forma
Teljes mértékben egyetért	6	18
Inkább egyetért	18	39
Is-is	22	24
Inkább nem ért egyet	31	13
Egyáltalán nem ért egyet	23	6

A koronavírus megjelenése és a korlátozó intézkedések bevezetése kedvezőtlenül érintette a felmérésben résztvevő hallgatók egy részének megélhetését is. Az anyagi helyzet szubjektív megítélése romló tendenciát mutat a vizsgált időszakban (2. ábra). Jelentősen nőtt azok aránya, akik számára gondot jelent a havi kiadásaik fedezése (5%-ról 15%-ra).²⁵

„Elegendő anyagi forrásom volt a havi kiadásaim fedezésére”

2. ábra. Anyagi helyzet szubjektív megítélése (%) (N = 2 647)

Szignifikáns összefüggés van ($p = 0,000$) a lakóhely és az anyagi nehézségek között: az albérletben, más diákszállón és egyéb lakhatási formákban élők számoltak be döntően anyagi problémákról, míg a szülői háztartásban élőknek csaknem háromnegyede rendelkezik megítélése szerint elegendő forrással kiadásai fedezésére (10. táblázat).

10. táblázat. Lakóhely és anyagi nehézségek közötti összefüggés (N = 2 245)

Lakóhely a lekérdezés előtti héten	Teljes mértékben egyetért	Inkább egyetért	Is-is	Inkább nem ért egyet	Egyáltalán nem ért egyet	Összesen
Szüleimmel/egyik szülővel élek	712	352	225	116	60	1465
	49%	24%	15%	8%	4%	100%
Az egyetemi/főiskolai kollégiumban vagy más kollégiumban, diákszállón	18	26	5	12	9	70
	26%	37%	7%	17%	13%	100%
Albérletben másokkal közösen	128	118	59	44	22	371
	35%	32%	16%	12%	6%	100%
Albérletben egyedül	45	37	25	12	8	127
	35%	29%	20%	9%	6%	100%
Egyéb	99	52	26	25	10	212
	47%	25%	12%	12%	5%	100%
Összesen	1002	585	340	209	109	2245
	45%	26%	15%	9%	5%	100%

A Belgiumban folytatott felmérés hasonló eredményekről számolt be. A kutatók úgy tapasztalták, hogy jelentősen növekszik a COVID-19 járvány során pénzügyi nehézségekkel küzdő egyetemi hallgatók száma. Az anyagi problémák legszembetűnőbb növekedése a migrációs háttérrel rendelkező hallgatók, az alacsonyabb iskolai végzettségű szülői családból származó diákok, illetve a saját tanulmányaikat fizető hallgatók körében tapasztalható (Vand de Velde és mtsai, 2020).

Képernyős szabadidő

Feltételeztük, hogy a COVID-19 kapcsán bevezetett korlátozó intézkedések jelentős hatást gyakoroltak az egyetemi hallgatók szabadidős tevékenységszerkezetére is. A felmérés során arra kértük a fiatalokat, hogy becsüljék meg, hány percet töltenek egy átlagos napon a felsorolt online tevékenységekkel. A 11. táblázat adatai alapján megállapíthatjuk, hogy a társas élet szigorú korlátozása, az egyetemisták által kedvelt és látogatott szórakoztató és szabadidős létesítmények bezárása a képernyős tevékenységekkel töltött idő mennyiségének számottevő növekedését vonta maga után. Kiemelkedő az online játékok használatának „felfutása”, emellett a közösségi oldalak használata (csaknem 2 óra átlagosan naponta) és az internet böngészése (másfél óra átlagosan naponta) a legnépszerűbb tevékenység.

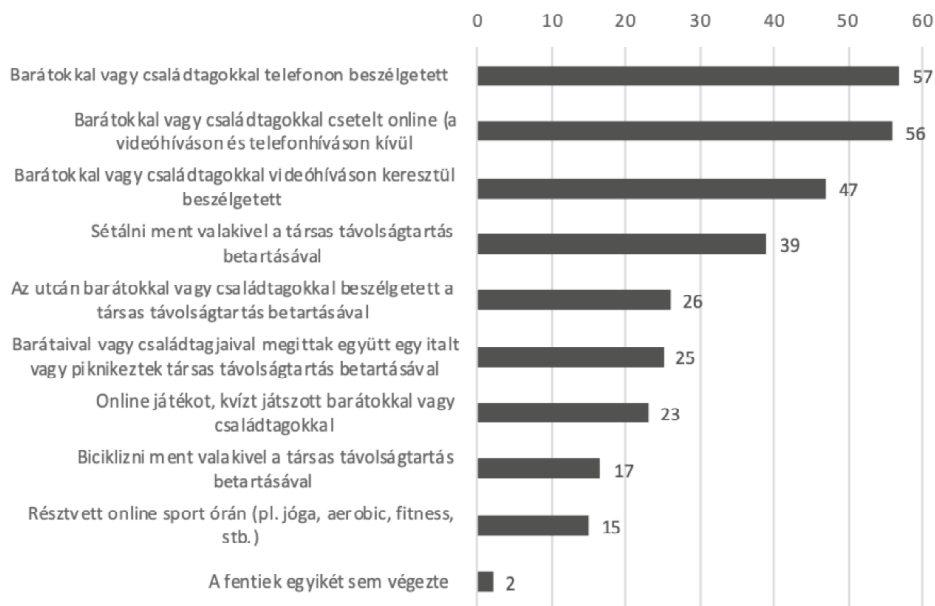
11. táblázat. Szabadidőben végzett tevékenységek a vizsgált két időszakban (átlagos perc naponta)²⁶

A COVID előtt				A lekérdezés előtt 1 héttel			
	Elem- szám	Átlag	Szórás		Elem- szám	Átlag	Szórás
Közösségi oldala- kon való chatelés, beszélgetés vagy böngészés	2538	79,1	89,78	Közösségi oldala- kon való chatelés, beszélgetés vagy böngészés	2546	116,6	136,79
Online játékokkal való játék	2462	22,8	3,9	Online játékokkal való játék	2459	85,5	9,21
Interneten olvasás, szörfölés, informá- ció-keresés	2427	59,6	78,35	Interneten olvasás, szörfölés, infor- máció-keresés	2426	91,1	112,47
Zene, videó, film le- és feltöltés	2367	32,4	59,97	Zene, videó, film le- és feltöltés	2371	48,7	86,2
Játékok, köny- vek, egyéb dolgok keresése, vásárlása, eladása	2331	10	23,67	Játékok, köny- vek egyéb dolgok keresése, vásárlása, eladása	2319	15,4	33,81

Nemcsak az egyéni, de az online felületen végzett társas tevékenységeket is vizsgálta a kutatás (3. ábra). A hallgatók 15%-a részt vett a lekérdezést megelőző héten online sport órán, csaknem negyede a válaszadóknak játszott barátaival vagy családtagjaival online kvízzjátékokot, illetve a hallgatók több mint fele (56%) csetelt családtagjaival, barátaival valamilyen alkalmazás használatával.

A különböző méretű képernyőkön túl végzett szabadidős cselekvéseket is igyekeztünk feltérképezni. Arra kértük a válaszadókat, hogy nevezzék meg azokat a képernyőmentes tevékenységeket, amelyeket a lekérdezést megelőző héten végeztek (3. ábra). Több mint harmaduk (39%) sétált a szabadban, minden negyedik hallgató piknikezett vagy elfogyasztott egy italt, illetve az utcán folytatott beszélgetést baráti, családi társaságban (mindezt a társadalmi távolságtartás szabályainak betartásával). Csupán a válaszadó fiatalok 2%-a nem végzett egy tevékenységet sem a felsoroltak közül a lekérdezést megelőző tavaszi héten.

„Az elmúlt hét során mely tevékenységeket végezte az alábbiak közül?” (%)

3. ábra. Szabadidőben végzett tevékenységek megoszlása a lekérdezés előtti héten (%) (N = 2 860)

A hallgatók szubjektív megítélése szerint a korlátozások bevezetése óta a családtagjaikkal többet, viszont a barátaikkal kevesebbet beszélgetnek (12. táblázat). A válaszadók 86%-a arról számolt be, hogy van legalább egy olyan személy, akivel meg tudja beszélni a bizalmas, legszemélyesebb magánügyeit is.

12. táblázat. Mit gondol, a koronavírus járvány miatt bevezetett első óvintézkedések óta több vagy kevesebb kapcsolatot ápol (offline és online egyaránt) családtagjaival és a barátaival? (%) (N = 2 542)

	Családtagjaival	Barátaival
Többet	35	16
Körülbelül ugyanannyit	52	37
Kevesebbet	13	47

Az elemzés adatai arra engednek következtetni, hogy a bevezetett korlátozó intézkedések hatására megváltozott az egyetemista fiatalok napi tevékenységszerkezete. Egyrészt a társadalmilag kötött idejű tevékenységekre²⁷ fordított idő mennyisége csökkent

(jövedelemszerző tevékenységgel, kötött idejű óralátogatással töltött idő, feltételezésünk szerint a közlekedéssel töltött idő is jelentősen lecsökkent), ezáltal nőtt a szabadon végzett tevékenységekre fordítható idő mennyisége, másrésztől átstrukturálódott a fiatalok szabadidős tevékenységszerkezete is. Számos kedvelt és népszerű szabadidős elfoglaltság elérhetetlenné vált (szórakozóhelyek, vendéglátóhelyek látogatása, mozi, pláza, együttlét barátokkal, csoporttársakkal, stb.), a korlátozások miatt a fiatalok zárt térben, a lakásban kénytelenek tölteni napjaik döntő hányadat, ott megtalálni a kikapcsolódás, időtöltés, a kommunikáció ideális módozatait. Mindez a „képernyőzés” időtartamának kibővülését eredményezi.

Az életmód drasztikus megváltozása, az érintkezés szigorú korlátozása, a bizonytalanság és a félelem a járványtól, a jövőtől, komoly lelki tehertételt jelent a társadalom tagjai számára. Nemzetközi kutatási tapasztalatok is azt mutatják, hogy a megszokott napi rutin elvesztése, a radikálisan lecsökkent szociális és fizikai érintkezés a világtól való elszigetelődés érzését váltja ki, ami erősíti a magányt, a frusztrációt, az unalmat és a szorongást (vö. Brooks és mtsai, 2020; Khan és mtsai, 2020). A felmérésben részt vevő hallgatók 59%-a vágyott társaságra (mindig vagy többnyire), 42% panaszkodott folyamatos fáradtságra, 40% gyakran érezte magát fásultnak, kedvetlennek, több mint negyedük gyakran volt szomorú a lekérdezést megelőző héten, magányosnak a fiatalok csaknem harmada (29%) érezte magát többnyire, vagy majdnem mindig (13. táblázat).

A C19ISW nemzetközi kutatási eredmények hasonló képet festenek: a holland egyetemisták 54%-a vágyott társaságra, 22% érezte magányosnak magát, a görög egyetemisták 28%-a tapasztalt magányt mindig, vagy csaknem mindig (Theoni és mtsai, 2020; Kappe és mtsai, 2020). A teljes kép azonban árnyaltabb: a kérdőívet kitöltő magyar egyetemisták háromnegyede egyáltalán nem unatkozott (76%), valószínűsíthetően összefüggésben a tanulmányokkal kapcsolatos feladatok jellegének és mennyiségének változásával. Minden második hallgató úgy nyilatkozott, hogy élvezte az életet a lekérdezés előtti héten (13. táblázat).

Az életmód drasztikus megváltozása, az érintkezés szigorú korlátozása, a bizonytalanság és a félelem a járványtól, a jövőtől, komoly lelki tehertételt jelent a társadalom tagjai számára. Nemzetközi kutatási tapasztalatok is azt mutatják, hogy a megszokott napi rutin elvesztése, a radikálisan lecsökkent szociális és fizikai érintkezés a világtól való elszigetelődés érzését váltja ki, ami erősíti a magányt, a frusztrációt, az unalmat és a szorongást (vö. Brooks és mtsai, 2020; Khan és mtsai, 2020). A felmérésben részt vevő hallgatók 59%-a vágyott társaságra (mindig vagy többnyire), 42% panaszkodott folyamatos fáradtságra, 40% gyakran érezte magát fásultnak, kedvetlennek, több mint negyedük gyakran volt szomorú a lekérdezést megelőző héten, magányosnak a fiatalok csaknem harmada (29%) érezte magát többnyire, vagy majdnem mindig (13. táblázat).

13. táblázat. „Érezte-e a múlt héten magát...” (%) (N = 2 535)

	Soha vagy szinte soha	Néha	Többnyire	Mindig vagy majdnem mindig
érezte magát levertnek	17	48	26	9
érezte, hogy fáradt, hogy nem tudja magát kipihenni	20	38	26	16
volt boldog	6	37	48	13
érezte magányosnak magát	35	37	18	11
élvezte az életet	10	40	39	11
volt szomorú	20	53	21	6
érezte azt, hogy fásult, nincs kedve semmihez	19	41	26	14
unatkozott	44	32	18	7
érezte azt, hogy minden idegesíti	25	43	21	11
volt nyugtalan, és minden aggasztotta	27	39	24	11
volt nyugodt és békés	11	43	38	8
vágyott társaságra	12	30	34	25

Mintegy a fentebb elvégzett elemzések összegzéseként, egyfajta lezárásként megvizsgáltuk a hallgatók attitűdjét az életük különböző területeivel kapcsolatban (14. táblázat). A hallgatókat arra kértük, hogy egy 10 fokozatú skálán értékeljék a felsorolt tényezőket, ahol a 0 érték azt jelenti, hogy egyáltalán nem elégedett, a 10 pedig azt, hogy teljesen elégedett. Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a rendelkezésükre álló szabadidő mennyiségén kívül valamennyi felsorolt területén csökkent a hallgatók elégedettsége a vizsgált időszakokat összevetve. A rendelkezésre álló szabad felhasználású idő mennyiségével kapcsolatban megmutatkozó növekvő elégedettség (COVID előtt 5,9, a lekérdezés előtti héten 6,5 átlagérték) a fentebb már említett társadalmilag kötött idő csökkenésével állhat összefüggésben.

14. táblázat. Elégedettség az élet különböző területein (N = 2 465)

COVID előtt			A lekérdezés előtti héten		
	átlag	szórás		átlag	szórás
Életem eddigi alakulásával	7,4	1,993	Életem eddigi alakulásával	6,3	2,514
Jövőbeli kilátásaimmal	7,4	2,042	Jövőbeli kilátásaimmal	6,3	2,508
Lakásommal	7,4	2,510	Lakásommal	7,2	2,807
Baráti kapcsolataimmal	7,9	2,111	Baráti kapcsolataimmal	6,9	2,548
Családon belüli kapcsolataimmal	7,8	2,086	Családon belüli kapcsolataimmal	7,7	2,363
Tanulmányaimmal	7,5	1,930	Tanulmányaimmal	6,8	2,408
Anyagi helyzetemmel	7,0	2,282	Anyagi helyzetemmel	6,5	2,703
Életszínvonalammal	7,9	1,893	Életszínvonalammal	7,3	2,386
Egészségi állapotommal	8,0	1,869	Egészségi állapotommal	7,6	2,212

COVID előtt			A lekérdezés előtti héten		
	átlag	szórás		átlag	szórás
Lakókörnyezetemmel	7,9	1,982	Lakókörnyezetemmel	7,8	2,206
Szabadidőm mennyiségével	5,9	2,477	Szabadidőm mennyiségével	6,5	2,892
Életemmel általában	7,5	1,885	Életemmel általában	6,7	2,278

A koronavírus-járvány megjelenése előtti időszakhoz viszonyítva a hallgatók elégedettsége leginkább az életükkel általában, az életük eddigi alakulásával és jövőbeli kilátásaikkal kapcsolatosan csökkent, valószínűsíthetően szoros összefüggésben a járványhoz kapcsolódó félelmekkel, a bizonytalansággal, a társas érintkezés korlátozásával és az egyetemek bezárásával. Amivel kapcsolatban legkevésbé változott a hallgatók megítélése, az a lakókörnyezetükkel, családi kapcsolataikkal való elégedettségük.

Összegzés, konklúzió

A pandémia globális, kollektív tapasztalat, mely korszakjelölő funkcióval bír, és a 15–29 éves fiatalok életére drámai hatást gyakorol. Életmódjukat, életesélyeiket a politikai, gazdasági döntések és körülmények mellett globális tényezők is formálják immár, melyek új, minden korábbinál szélsőségesebben jelentkező sebezhetőségeket jelentenek a fiatalok számára. Tanulmányunkban az ifjúsági életszakasz három fontos területén vizsgáltuk az új sebezhetőségeket: az oktatás, a munka és a szabadidő területén egyetemi hallgatók vonatkozásában. Négy magyarországi egyetem hallgatói között 2020 tavaszán végzett nem reprezentatív felmérés adatai alapján megállapítottuk, hogy a tavasszal bevezetett digitális oktatás a hallgatók szubjektív megítélése szerint önálló tanulással, felkészüléssel kapcsolatos terheik jelentős növekedését, valamint a tanulmányaikkal kapcsolatos elégedettség csökkenését hozta magával. A gazdasági korlátozások következtében a hallgatók heti munkavégzéssel töltött ideje lecsökkent, az anyagi helyzetük szubjektív megítélése kedvezőtlenebb, mint a COVID megjelenése előtt volt. Az egyetemi épületek, a kollégiumok bezárásának következményeként a korábban már önállósodott, otthonról elköltözött hallgatók jelentős hányada visszakényszerült a már elhagyott gyerekszobába, a szülői háztartásba. Mindez a családi kapcsolatok intenzívebbé válását, a fontos kortárs-, illetve baráti kapcsolatok beszűkülését, a magány érzésének felerősödését eredményezte. A fiatalok jelentős hányada számára napi tapasztalat volt a lekérdezést megelőző héten, hogy társaságra vágyott. A társas élet szigorú korlátozása, az egyetemisták által látogatott szórakoztató és szabadidős létesítmények bezárása a képernyős tevékenységekkel töltött idő mennyiségének jelentős növekedését vonta maga után.

Kutatási kérdéseink alaposabb körülményekhez, a teljes 15–29 éves népesség élethelyzetének, régi és új sebezhetőségeinek vizsgálatához mélyebb, részletesebb elemzésekre, további munkára van szükség. Reményeink szerint mindez megvalósítható lesz a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatbázis elérését követően.

Jegyzetek

- ¹ A generációs logika értelmezését lásd pl. McCrindle, 2009, vö. Fekete és Nagy, 2020; Fekete, 2018.
- ² Hasonlóan aktív közösségimédia- és onlinetechnológia-használók, hasonló weboldalakat látogatnak, ugyanazokat a zenéket és filmeket töltik le, ugyanazon márkák hatása alá kerülnek.
- ³ Forrás: <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/about-deloitte/articles/millennialsurvey.html> Utolsó letöltés: 2020. 01. 19. Két mérés végeztek: az első 2019. november 21. – 2020. január 8. között, a második 2020. április 28. – május 17. között. A felmérésben összesen 27 518 Y és Z generációs fiatal vett részt 43 országból.
- ⁴ A sebezhetőség egyik típusa a strukturális sebezhetőség, vagyis a szegénység, a nyomorúságos életkörülmények, a különböző erőforrások hiánya, amelyek befolyásolják az élet minőségét, valamint azt, hogy az egyének és csoportok milyen lehetőségekkel bírnak arra, hogy kifejlesszék azon képességeiket, készségeiket és eszközeiket, amelyek alkalmassá teszik őket, hogy szembenézzenek és megküzdjenek a változásokkal. A sebezhetőségek másik aspektusa nemi, kulturális, etnikai, politikai diszkriminációból fakad, ami negatív hatással van a nőkre, az alacsony társadalmi rétegből származókra, az etnikai kisebbségek tagjaira, a bevándorlókra, a menekültekre, és bizonyos esetekben a fiatalok egészét általában is érinti.
- ⁵ A globalizáció arra épült, hogy liberalizálja a piacokat, újraindítja a szabályokat a versengő individualizmus javára, csökkentve a munkások és alacsony jövedelmű csoportok érdekeit képviselő kollektív szervezetek cselekvőképességét, a szociális védőrendszereket pedig úgy strukturálja át, hogy a munkavállaló és az egyén viselje a kockázat- és költségterhek legjávát (Standing, 2012. 588.).
- ⁶ A 2008-as adatfelvétel idején a megkérdezett fiatalok 8%-a vélekedett így, 2012-ben pedig 15%-a.
- ⁷ A legnagyobb visszaesést a nagykereskedelmi és kiskereskedelmi, szállítási, szállás- és étkezési szolgáltatások, valamint a művészeti, szórakoztató, rekreációs és egyéb szolgáltatási tevékenységek esetében produkálták. Ezek voltak azok az iparágak, amelyeket a COVID-19 terjedésének megakadályozása érdekében tett kormányzati leállások leginkább érintettek. Forrás: Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200805-1?inheritRedirect=true&redirect=/eurostat/en/news/whats-new> Utolsó letöltés: 2020. 08. 17. (Az Eurostat adatai szerint 2020 januárjában Magyarországon a munkanélküliségi ráta 3,4%, a 25 éven aluli fiataloké 10,7%. A fenti adatok további romlása volt tapasztalható az év első felében, május–júliusban a 15–24 éves munkanélküliek száma 48 ezer fő, munkanélküliségi rátájuk 15,1% volt. A munkanélküliek több mint egyötöde ebből a korcsoportból került ki. Forrás: KSH, <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/mun/mun2007.html> Utolsó letöltés: 2020. 08. 15.
- ⁸ A munkaerőpiaci sebezhetőségek között tartjuk számon a nemek közötti esélykülönbségek növekedését, a flexibilis alulfoglalkoztatottságot, a pályakezdő fiatalok elhelyezkedési nehézségeit. Különösen sebezhető/sérülékeny fiatalok a hajléktalanok, a mozgáskorlátozottak, a gyermeküket egyedül nevelők, az állami gondozásban felnőtt fiatalok, a roma etnikumhoz tartozók és a börtönviselt fiatalok.
- ⁹ Egy nem vagy alig használt irodaházban az ügyfélszolgálati pultosok, a biztonsági őrök, portások, büfések alkalmazása indokolatlan.
- ¹⁰ Forrás: <https://www.icr.org/article/international-monetary-fund-global-recession> Utolsó letöltés: 2020. 08. 17.
- ¹¹ Forrás: KSH, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/fiatalok/atlagosan_27_evesen_koltozunk/index.html Utolsó letöltés: 2020. 08. 17.
- ¹² Ezzel összefüggésben 2016-ban az Eurostat adatai szerint az első gyermeküket szülő magyar nők átlagéletkora 27,8 év <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8774296/3-28032018-AP-EN.pdf/fdf8ebdf-a6a4-4153-9ee9-2f05652d8ee0> Utolsó letöltés: 2020. 08. 28.
- ¹³ Mindkét korcsoport esetében igaz, hogy a férfiak nagyobb arányban élnek még a szülői házban, mint a velük egyidős nőtársaik. Bár ez az arányszám az életkor előrehaladtával mindkét nem esetében csökken, a 25–34 éves férfiak csaknem fele, a nők közel egyharmada nem hagyta még el a szülői családot 2019-ben. A magyar nők átlagosan 25,8 éves korukban, míg a férfiak 28,5 éves korukban lépnek ki a szülői háztartásból. Forrás: Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20200812-1?inheritRedirect=true&redirect=/eurostat/news/whats-new> Utolsó letöltés: 2020. 08. 30.
- ¹⁴ Forrás: Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200116-1> Utolsó letöltés: 2020. 08. 10.
- ¹⁵ Veblen (1975) kiemeli a csoportjelleg szerepét az életstílus vonatkozásában, ami a közös értékek elfogadatatását, elfogadását és felvállalását is jelenti. Ilyen értelemben véve az új ifjúsági életszakasz a „henyélés” időszaka, ami más társadalmi csoportok felé mutatott „demonstratív henyélést” jelent.

- ¹⁶ Ilyen társadalmi csoportok a szegények, az iskolázatlan családi háttérű fiatalok, a különböző etnikai csoportokhoz tartozó fiatalok, különösen a romák, a leszakadt régiókban élők. Az oktatásban lezajló expanzió hatására az iskolai végzettségek inflálódtak, ami fokozott versenyt és stresszhelyzetet jelentett a fiatalok számára. A közoktatás és a felsőoktatás expanziója a származási és regionális egyenlőtlenségek körülményei között ment végbe, az elért iskolai végzettség szoros összefüggést mutat a szülők iskolázottságával, a család kulturális tőkéjével. (Gábor, 2003).
- ¹⁷ A visszaesés mögött a felsőoktatási költségmegosztás radikális módosítása, az államilag finanszírozott hallgatólétszám tervezett csökkentése állt (Polónyi, 2020).
- ¹⁸ A Kormány a 335/2014. (XII. 18.) Korm. rendelet rendelkezései közül 2019 novemberében eltörölte a kötelező nyelvvizsga követelményét, de az emelt szintű érettségi általánosan kötelező előírását megtartották (Polónyi, 2020).
- ¹⁹ Forrás: https://www.mtakti.hu/koronavirus/hany-diakhoz-nem-jut-el-az-online-tavoktatasi/12769/?fbclid=IwAR3JLK3r5w6RmyTxj8n9Gbjj_5vY9D-6wBbm3R3mmAadtRPMKnBF-6oJeWk Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.
- ²⁰ Forrás: <https://www.mtakti.hu/wp-content/uploads/2020/11/CERSIEWP202049.pdf>; <https://www.ifs.org.uk/uploads/publications/wps/WP202026-Inequalities-childrens-experiences-home-learning-during-COVID-19-lockdown-England.pdf>; <https://voxeu.org/article/collateral-damage-childrens-education-during-lockdown> Utolsó letöltés: 2021.01.15.
- ²¹ A presztízsfogyasztásra ösztönző szabadidős szolgáltatások jelentős hányada elérhetetlenné vált a munkanélküliek és az alacsony jövedelmű fiatalok számára.
- ²² Ebben az esetben nem a klasszikus Durkheim-féle vagy Merton-féle anomia-fogalmat, hanem Standing (2012) értelmezését használjuk: a bizonytalan helyzetből való menekülés képtelenségét, a csüggedt, tetlen várakozást értjük az anomian.
- ²³ Forrás: <https://www.uantwerpen.be/en/research-groups/centre-population-family-health/research2/covid-19-international/> Utolsó letöltés: 2021. 01. 10.
- ²⁴ Hagyományos/offline kurzusokon való részvétel: pl. kontaktórák, előadások, szemináriumok, laboratóriumi gyakorlatok, tesztírás, stb. Online kurzusokon való részvétel: pl. előadások, szemináriumok, laboratóriumi gyakorlatok, tesztírás stb. az interneten keresztül. Egyéni tanulással töltött idő: felkészülés, tanulás, olvasás, házi feladat elkészítése, stb. Fizetett munka: nem számítva a szünidőben végzett diákmunkát.
- ²⁵ Az „inkább nem ért egyet” és az „egyáltalán nem ért egyet” kategóriák összevonása. Ha hozzávesszük a bizonytalanokat, ingadozókat is („is-is” kategória), akkor összesen a fiatalok negyede anyagi problémákkal küzd a felmérés idején.
- ²⁶ Közösségi oldalakon való chatelés, beszélgetés vagy böngészés: pl. Facebook, Twitter, Skype, WhatsApp, Instagram használata. Online játékokkal való játék: stratégiai, lövöldözős, puzzle, kaland-, szerepjátékok, pl. Fortnite, League of Legends, PUBG. Játékok, könyvek, egyéb dolgok keresése, vásárlása, eladása: pl. Ebay, Amazon stb.
- ²⁷ A társadalmi idő hármass felosztása: társadalmilag kötött tevékenységek, fiziológiai szükségletek kielégítése, szabadon végzett tevékenységek. Társadalmilag kötött tevékenységek azok, melyek végzése vagy nem végzése között nincs szabad választásunk. Ide tartozik az összes kereső munka, tanulás, közlekedés együttes ideje (Falussy, 2004).

Absztrakt

A 2020-as év korábban nem ismert tapasztalatok, események, élethelyzetek sorát hozta el a világ számára. Az ismeretlentől való félelem, a bizonytalanság, a kiszámíthatatlanság és a drámai változások a társadalom minden rétegére, minden szegmensére erős hatást gyakoroltak. Feltételezzük, hogy a COVID-19 járvány következtében új típusú sebezhetőségek jelennek meg a fiatalok életében, miközben a régiek is tovább élnek, ennél fogva a fiatalság egy új típusú megélése válik majd kényszerűségből általánossá az elkövetkező időszakban. Tanulmányunkban egyetemista fiatalok élethelyzetét vizsgáljuk több aspektusból, különös tekintettel az oktatás, a munka és a szabadidő-felhasználás területére.